

розв'язання багатьох проблем нашого релігійного життя практично неможливе.

Відтак наявною є настійна необхідність активної політики Української держави у сфері релігійно-церковного устрою з глобальним захистом своїх геоконфесійних інтересів. І тут ми погоджуємося з тими, хто вважає, що Україна згідно канонічного і церковного права має абсолютно всі фундаментальні основи для становлення самостійної Помісної Національної Церкви будь-якої конфесії.

Джерела і література:

1. Губко О. Психологія українського народу. Кн. 1: Психологічний склад праукраїнської народності. – К., 2010.
2. Ярмусь Ст. Досвід віри українця. Вибрані твори. – К., 2002. – Розд. I.; Грабовська І., Ємець Т., Мостяев О. Філософія українського буття. – К., 2006. – Розд. 4.
3. Васьків Й. Український народ і християнство. Історичний нарис. – К., 2005.
4. Колодний А. Україна в її релігійних виявах. – Львів, 2005. – Розд. 2; Филипович Л. Культура релігійного життя. – К., 2016. – Розд. 3; Филипович Л. Етнологія релігії: теоретичні проблеми. – К., 2000. – Вступ. Розд. 1.
5. Релігія і нація в суспільному житті України і світу. Монографія. За ред. Л. Филипович. – К., 2000.
6. Рідновірські течії. // Нові релігії України. Колективна монографія. За ред. А. Колодного. – К., 2010. – С. 270–346.
7. Див.: Колодний А. Історіософія релігії. – К., 2013. – Розд. 2.
8. Мулик-Луцик Ю. Релігія в історії і духовності українців. – К., 2020.

УДК 39:167(477.51)

ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ РАДІАЦІЙНО ЗАБРУДНЕНИХ РАЙОНІВ СХІДНОГО ПОЛІССЯ ДЕРЖАВНИМ НАУКОВИМ ЦЕНТРОМ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ВІД ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

**Олександр Васянович
(м. Київ)**

У статті йдеться про організацію та проведення комплексних історико-етнографічних експедицій Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф у радіаційно уражені райони Чернігівської області протягом 2017–2019 років. За 20 тематичними напрямками обстежено понад 85 населених пунктів, зафіксовано 1100 год. аудіоінформації, понад 100 год.

відеоматеріалів, відзнято понад 27000 фотографій, зібрано 1075 предметів музейної колекції.

Ключові слова: наукова експедиція, етнокультурна спадщина, матеріальна культура, духовна культура, Чорнобильська катастрофа, Східне Полісся.

На сучасному етапі духовного відродження українського етносу важливого значення набуває всебічне вивчення традиційної народної культури. Створення узагальнюючих праць з української етнології потребує поглибленого студіювання усіх компонентів традиційної культури українців і, зокрема, її регіональної специфіки. Регіональні дослідження дають цінний фактичний матеріал про етнокультурну багатоваріантність та, водночас, цілісність культури українського народу, типологічні особливості її матеріальної та духовної складової.

Події в суспільно-політичному, соціально-економічному та культурному житті українців у ХХ – на початку ХХІ ст. послужили могутнім чинником глибокої і всебічної трансформації їхнього світогляду. Під впливом бурхливого розвитку освіти, загального підвищення культурного рівня свідомість пересічного населення навіть значно віддалених куточків Українського Полісся постійно збагачується науковими знаннями. Останні нівелюють у народному світогляді фантастичні уявлення, вірування в надприродні сили, чари, ворожіння тощо.

Прискорення процесу зникнення народної культури посилилося після аварії на Чорнобильській АЕС, коли радіаційного зараження зазнали понад 4 тис. км² території Українського Полісся [1, с. 8]. Після аварії зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення назавжди перестали існувати як цілісний етнокультурний ареал. В результаті евакуації і подальшого переселення в спосіб життя і самосвідомості людей відбулися кардинальні зміни. Опинившись в нових природних, соціально-економічних і господарських умовах, навіть проживаючи компактно, переселенці швидко асимілюються, відмовляються від звичної здавна культури. Тому збір і збереження різних складових етнічної культури уражених радіацією районів нині залишається одним із головних завдань етнологічної науки.

Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСТК) протягом 2017-2019 рр. були проведені комплексні історико-етнографічні експедиції до Ріпкинського, Чернігівського, Городнянського, Семенівського та Новгород-Сіверського районів Чернігівської області. Обстежено понад 85 населених пунктів регіону. Метою роботи експедицій визначено комплексне дослідження традиційної матеріальної і духовної культури радіаційно уражених сіл Чернігівської області, визначення її локальної специфіки та виявлення

архаїчних елементів, з'ясування сучасного стану побутування етнокультурних традицій.

Дослідження проводиться за 20 тематичними напрямками: «Традиційне народне будівництво», «Народні промисли і ремесла», «Традиційне землеробство», «Традиційне тваринництво», «Допоміжні заняття: рибальство, мисливство, збиральництво, бджільництво», «Їжа та харчування», «Традиційний народний одяг», «Народні вірування», «Народні знання», «Народна медицина», «Звичаєве право. Громадський побут», «Родинний побут. Інститут спорідненості», «Календарна обрядовість», «Родинна обрядовість», «Прозовий фольклор», «Музичний фольклор», «Народна хореографія», «Народне мистецтво», «Ткацтво. Вишивка», «Ономастика. Мікротопоніміка». Загалом експедиція складається з 30 осіб: науковців, музейної групи, фотографа, відеооператора.

При підготовці експедиції адміністрація ДНЦЗКСТК дбає про її базу. Найкраще для цього підходять гуртожитки навчальних закладів. 2017-2018 роках наша база розмістилася у Коледжі економіки і технологій Чернігівського Національного Технічного Університету, 2019 року – у Новгород-Сіверській державній гімназії ім. К.Д. Ушинського. За сприяння місцевої влади укладається угода з перевізником, який забезпечує експедицію транспортом. Традиційно ми наймаємо кухарку, яка готує сніданки та вечері для учасників експедиції, виходячи з суми добових коштів. Обідають учасники експедиції «в полі» канапками та чаєм.

У перший день роботи кожен учасник експедиції отримує пакет методичних матеріалів, які сприяють організованості роботи: графік роботи експедиції, карта обстежуваних районів, інформація про населені пункти, склад експедиції, таблиця результатів обстеження населених пунктів, порядок оформлення фотоматеріалів, порядок запису, оформлення та розшифрування аудіо записів. Зокрема з різноманітних друкованих джерел та соціальних мереж у короткі відомості про населені пункти внесена інформація про час його заснування, кількість мешканців, короткі історичні відомості, наявність музейних кімнат, фольклорних колективів, майстрів народної творчості тощо. Володіння такою інформацією допомагає учасникам експедиції швидко зорієнтуватися у невідомому населеному пункті та максимально повно і швидко зібрати необхідний матеріал. Для зручності комунікування під час експедиції складається список її учасників із зазначеннями тем дослідження та особистих мобільних телефонів. Щовечора учасники експедиції здають зібрані протягом дня записи польових матеріалів та заповнюють таблицю результатів обстеження населених пунктів, де спеціальними позначками відмічають, що зібрано повноцінний матеріал чи матеріали зібрано частково або у селі відсутня інформація за напрямом дослідження.

Для збору фольклорно-етнографічних матеріалів використовують стаціонарні чи експедиційні (більш поширені) дослідження. Для проведення польових етнографічних експедицій використовують найчастіше два його види: маршрутний та кущовий. Під час маршрутного дослідження учасники наукової експедиції рухаються заздалегідь запланованим маршрутом із зупинками у визначених населених пунктах. Кущове дослідження передбачає базовий пункт, звідки учасники експедиції виїжджають у найближчі поселення чи долають незначні відстані до них самотужки. За наявності автомобільного транспорту відстані від бази до інших населених пунктів, обраних для обстеження, можуть сягати десятків кілометрів. При такому дослідженні більшість часу витрачається на фіксацію матеріалів у основному населеному пункті з певним його уточненням чи добором у сусідніх поселеннях [2, с. 56, 61, 63, 64]. Експедиції ДНЦЗКСТК найближчі за методикою до кущового обстеження, з тією відмінністю, що матеріалів у базовому населеному пункті (районний чи обласний центр) частіше не збирають, а відправляються автобусом у села відповідно до складеного графіка роботи.

Під час роботи експедиції науковці користуються чотирма основними видами польового етнографічного дослідження: спостереження, опитування населення, фіксація речових матеріалів, збір етнографічних колекцій [2, с. 84]. Переважно науковці, відповідно до окресленої наукової тематики досліджень, проводять опитування респондентів за заздалегідь підготовленими (авторськими) запитальниками. Дослідники матеріальної культури окрім звичного опитування мешканців населених пунктів обстежують сільські музеї, народознавчі світлиці при школах, будинках культури, бібліотеках, де сконцентровано значний етнографічний матеріал села та околиць. Переважна більшість таких музеїв тримається на ентузіазмі місцевих патріотів, які досить часто, не маючи спеціальної освіти, не можуть правильно організувати музейно-збиральницьку роботу. Гарний спогад лишився в учасників експедиції від спілкування з краєзнавцем с. Москалі Чернігівського району Юрієм Дахном, який зібрав значну колекцію старожитностей зі свого та сусідніх сіл. Коло його збирацьких інтересів дуже широке: нумізматику, предмети побуту, рушники, картини місцевих художників тощо. Розміщено музей у сільському магазині та кількох хатах. Про музей с. Москалі та Юрія Дахна можна віднайти багато інформації у мережі Інтернет [3-5]. Також учасниками експедиції та спеціальними фахівцями (фотографом та відеооператором) проводиться відео- та фотофіксація цікавих в народознавчому плані об'єктів: фольклорних колективів та окремих співаків, архітектури (житло, культові та громадські споруди), краєвидів, предметів декоративно-ужиткового мистецтва, ремісничих процесів тощо.

Кожна комплексна експедиція ДНЦЗКСТК триває приблизно 2 тижні, що дає можливість зібрати докладний матеріал з досліджуваної тематики з високою густотою обстеження населених пунктів на невеликій території та уникнути значної втрати науковців. Під час комплексних експедицій у 2017-2019 роках зафіксовано 1100 год. аудіозаписів історико-етнографічної інформації, відзнято понад 27000 фотографій, понад 100 год. відеозаписів, які характеризують життя і побут обстежених районів. Результати польових досліджень поповнюють науково-архівні фонди Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф.

Однією зі складових роботи комплексної експедиції є збір предметів музейної колекції. Протягом означеного часу було зібрано 1075 пам'яток, які репрезентують поширені на обстеженій території предмети домашнього побуту та інтер'єру, зразки народного одягу й текстилю, знаряддя господарської діяльності й ремесел, твори народного мистецтва.

За результатами кожної експедиції проводилася науково-практична конференція, де у невимушеній обстановці можна було обмінятися думками про попередні результати проведених досліджень: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні питання вивчення та збереження традиційної культури Східного Полісся (за матеріалами Ріпкинського району Чернігівської області)» (24 листопада 2017 р.), Науково-практична конференція «Народна культура Чернігівського району: сучасний стан збереження, загрози, перспективи» (12-13 грудня 2018 р.), Науково-практичної конференції «Традиції та трансформації народної культури Чернігово-Сіверщини» (29 листопада 2019 р.).

2019 р. учасники експедиції підготували збірник «Народна культура Чернігівського району (традиція та сучасний стан побутування)» [6], поданий на конкурс обласної Програми підтримки розвитку інформаційної та видавничої сфер Чернігівщини. У науково-популярних статтях збірника, створених на польових історико-етнографічних матеріалах, вміщено інформацію про архаїчні елементи та сучасний стан побутування окремих явищ матеріальної та духовної культури, особливості місцевої говірки, характерний лад пісенної та хореографічної культури жителів Чернігівського району Чернігівської області.

Дослідження комплексу матеріальної і духовної культури, її локальної специфіки та архаїчних елементів за різними тематичними напрямками дозволяє здійснити цілісне історико-антропологічне переосмислення етнокультурної спадщини населення Східного Полісся, розкрити її потенціал на майбутнє. Отриманий фактографічний матеріал

стане надійним підґрунтям для подальших порівнянь та узагальнень, докладного аналізу специфічних рис матеріальної та духовної культури українців.

Джерела і література:

1. Омеляшко Р. Передмова. Збірник наукових праць Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф : Зб. наук. праць. К., 2012. Вип. 1. С. 6–11.
2. Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження : Навч. посібник. Львів, 2008. 288 с.
3. Юрій та його музей Москалів [Електронний ресурс]. URL: <https://ukrainer.net/parkhomivka> (дата звернення: 01.11.2020).
4. Осташко І. Як Москалі з Чернігівщини патріотичний приклад усій Україні подають [Електронний ресурс]. URL: cheline.com.ua/news/society/yak-moskali-z-chernigivshhini-patriotichnij-priklad-usij-ukrayini-podayut-200583 (дата звернення: 01.11.2020).
5. Руденко Є. Москалі проти Путіна. Як живе українське село з незручною назвою [Електронний ресурс]. URL: www.pravda.com.ua/articles/2017/11/9/7161185/ (дата звернення: 01.11.2020).
6. Народна культура Чернігівського району (традиція та сучасний стан побутування) [Текст] : зб. ст. / Г.П. Андреева, Н.В. Боренько, О.О. Боряк та ін. ; редкол.: О.Ю. Брицина, О.О. Васянович, К.А. Литвин та ін. Житомир, 2019. 256 с.

УДК 008:78(=161.2)

МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ

**Михайло Хай
(м. Київ)**

Однією із інтегруючих, детермінуючих й ідентифікуючих сил суспільного поступу кожного народу і всієї людської спільноти є звичаєва й фольклорна традиція найдрібніших субетнічних одиниць/складових окремих націй та народностей, їх вербальних й етнокультурних (разом із етномузичними), які немов чисте джерело малими струмочками, потічками, річками і плесами великих рік та озер наповнюють світовий океан живильною вологою, а відтак і здатністю до життя й подальшого розвитку. Структура музичної традиційної культури українців, поряд із відомими усьому світові традиційними практиками гуртового співу та мандрівного кобзарства й лірництва складається також із потужної музично-інструментальної компоненти. У даному артикулі на матеріалі свого багаторічного польового, теоретично-педагогічного та практичного (науково-, реконструктивно-виконавського) досвіду спробуємо тезово розглянути феномен традиційного інструменталізму з позицій засадничого його впливу на світоглядні засади формування й функціонування етнічного звукоідеалу українців.